

Αίλιου Αριστείδη
Ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ ἐπιτάφιος

Ο Ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ ἐπιτάφιος και ο Εἰς Ἐτεωνέα ἐπικήδειος αποτελούν τους δύο σωθέντες επιταφίους λόγους του Αίλιου Αριστείδη. Ο Αλέξανδρος υπήρξε δάσκαλος του ρήτορα, ενώ ο Ετεωνέας μαθητής του. Ὅσον αφορά τον πρώτο, ο οποίος καταγόταν από το Κοτύαιο (μία πόλη που απείχε περίπου 200 χλμ. από τα ανατολικά της Σμύρνης), υπήρξε γραμματικός, που συναναστράφηκε σπουδαίους ρήτορες του παρελθόντος, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Αριστείδη. Ο λόγος αυτός συνιστά επιστολή, σταλμένη από τη Σμύρνη στη γενέτειρα του Αλέξανδρου, το Κοτύαιο, με αφορμή το θάνατο του γραμματικού. Ο θάνατός του χρονολογείται στα 150 μ.Χ., και αυτό βοηθά και τη χρονολόγηση της επιστολής αυτής .

Στον Αλέξανδρο ο Αριστείδης οφείλει την εξοικείωσή του με τον Πλάτωνα και τους λυρικούς ποιητές. Η επαφή του Αλεξάνδρου, μάλιστα, με το Μάρκο Αυρήλιο οδηγεί σε μία μαρτυρία του δευτέρου για τον πρώτο, η οποία συμφωνεί με την εικόνα που σκιαγραφεί σε αυτό τον λόγο ο Αίλιος Αριστείδης για το δάσκαλό του. Ο λόγος Ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ ἐπιτάφιος, επομένως, καταδεικνύει την αξιολόγησή του Αλεξάνδρου ως ενός από τους πιο σπουδαίους γραμματικούς της εποχής του.¹

1. *Αριστείδης τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῷ Κοτυαέων χαίρειν. εἰκὸς μὲν ἦν καὶ ἀπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑμᾶς ἰέναι συναχθεσθισομένους ἐπὶ τοιαύτῃ συμφορᾷ καὶ κοσμήσοντας ἄνδρα τῶν Ἑλλήνων τοσοῦτον πρῶτον· ἐγὼ δ' οὖν πέμπων καὶ τάττων ἐμαντὸν εἰς τοὺς οἰκεῖον τὸ συμβεβηκὸς νομίζοντας οὐκ ἂν μοι περιεργάζεσθαι δοκῶ.*

Ο Αριστείδης χαιρετά τη βουλή και τον δήμο των Κοτυαέων.² Ἦταν τουλάχιστον εὐλόγο να φθάσουν ως εσάς απεσταλμένοι από όλη την Ελλάδα προκειμένου να συμμαρτυρήσουν τη

¹ Το κείμενο παρατίθεται σύμφωνα με την έκδοση του Keil (1859 & 1916).

² Behr (1986) 394 / Boulanger (1968) 319.

Λόγω της προσφώνησης (και άλλων αναφορών) πιστοποιείται ότι το παρόν κείμενο αποτελεί μία επιστολή, σταλμένη από τον Αριστείδη στους κατοίκους του Κοτύαιου, επ' αφορμή του θανάτου του Αλεξάνδρου.

λύπη σας για μία τέτοιου είδους συμφορά και για να αποδώσουν νεκρικές τιμές στον τόσο μεγάλο και πρώτο άνδρα των Ελλήνων. Εγώ, λοιπόν, θεωρώ ότι ίσως δεν υπερβάλλω, στέλνοντας την παρούσα επιστολή και συμπεριλαμβάνοντας τον εαυτό μου σε αυτούς που εκλαμβάνουν ως προσωπική αυτή τη δυστυχία.

2. ὅσα γὰρ νομίζεται κατ' ἀνθρώπους καλὰ καὶ ἔντιμα ὀνόματα καὶ παισὶ τε ἡδονὴν ἔχοντα καὶ πρεσβυτέροις αἰδέσιμα, οὐδὲν τούτων ἀνὴρ ἔλλελοιπῶς ἦν ἐμοί. ἀλλὰ καὶ τραφεὶς ὑπ' ἐκείνῳ καὶ παιδευθεὶς καὶ ὄσων ἡ τύχη παρέσχε μετὰ ταῦτα κοινωνήσας πάντων διὰ σπουδῆς, τροφεία, διδάσκαλον, πατέρα, ἐταῖρον, πάντ' εἶχον καλεῖν. μέγιστον δ' ἦν ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους ὅτι ἴσον φρονῆσαι ἐπ' ἀλλήλοις εἶχομεν, ἐγὼ μὲν ἐκείνῳ διδασκάλῳ φιλοτιμούμενος, ὁ δ' ἐν οἰκείας δόξης μέρει τὸ καθ' ἡμᾶς τιθέμενος.

Γιατί όσοι «τίτλοι» θεωρούνται αξιόλογοι από τους ανθρώπους και συνιστούν δείγματα τιμιότητας, προσφέροντας ευχαρίστηση στους νεότερους και σεβασμό στους μεγαλύτερους, σε τίποτα από όλα αυτά ο συγκεκριμένος δεν υπολείπεται κατ'εμέ. Αλλά και αφού μεγάλωσα και γαλουχήθηκα με την καθοδήγησή του και αφού μοιράστηκα μαζί του με ζήλο όσα η τύχη προσέφερε, κατόπιν όλων αυτών μπορούσα να τον αποκαλώ και παιδαγωγό και δάσκαλο και πατέρα και φίλο. Το κυριότερο, όμως, στη μεταξύ μας σχέση ήταν ότι μπορούσαμε να τρέφουμε εξίσου υψηλή εκτίμηση ο ένας για τον άλλον, εγώ αφενός αναγνωρίζοντάς τον με υπερηφάνεια ως δάσκαλό μου, και εκείνος αφετέρου θεωρώντας τη δική μου εξέλιξη προσωπική του καταξίωση.

3. ἕως μὲν οὖν ἐξῆν ὡς ἐκείνον πέμπειν, ἐποίουν τοῦτο, καὶ τις ἦν ἡμῖν οὐκ ἄμουςος διατριβὴ περὶ λόγους διὰ γραμμάτων. ἐπειδὴ δ' οὐκέτ' ἔξεστιν ἐκείνῳ διαλέγεσθαι καὶ οὐδ' ἂν πρώην ἔτυχον πέμψας ἀπεδέξατο ταῖς ἡδίσταις ἐμοὶ χερσίν, ὑπόλοιπον ἦν ὡς ὑμᾶς ἀποστεῖλαι τὴν τῆς πόλεως ἐστίαν ἀντ' ἐκείνου θέμενον. ἐδόκουν γὰρ οὕτως Ἀλέξανδρον τε διπλῆ τιμῆ τιμῆσαι, ἅμα μὲν αὐτοῦ μεμνημένος τὰ πρόποντα, ἅμα δὲ ὑμᾶς οἰκειούμενος δι' ἐκείνον, ὑμῖν τε δις ἂν ποιεῖν κεχαρισμένα, δημοσίᾳ τε θαρρῶν ὑμῖν καὶ μεμνημένος ἀνδρὸς οὗ πλεῖστον λόγον ποιεῖσθε, οἶμαι δ' οὐχ ὑμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες ὅσοι καὶ ὄπωσοῦν τελοῦσιν εἰς Ἑλληνας.

Για όσο διάστημα, λοιπόν, ήταν δυνατόν να στέλνω επιστολές σε εκείνον, το έκανα, και είχαμε μία πολύ εμπνευσμένη ενασχόληση με τις ρητορικές μας πραγματείες μέσω των

επιστολών αυτών. Επειδή, όμως, πλέον δεν είναι εφικτό να συζητώ μαζί του και ούτε έλαβε στα λατρεμένα σε εμένα χέρια του όσα έτυχε να (του) στείλω το προηγούμενο διάστημα, απέμεινε να αποστείλω σε εσάς μία επιστολή, επιτρέποντας να πάρει τη θέση του η εστία της πόλης. Θεωρούσα, λοιπόν, ότι τιμώ με μία διπλή τιμή τον Αλέξανδρο, ενθυμούμενος εκείνον κατά το δέον και ταυτόχρονα αναπτύσσοντας φιλική σχέση μαζί σας χάρη σε εκείνον. Παράλληλα, όμως, θεωρούσα ότι θα μπορούσα να ευχαριστήσω και εσάς δύο φορές, και ενθαρρύνοντάς σας σε συλλογικό επίπεδο και μνημονεύοντας τον άνδρα που τόσο εκτιμάτε. Θεωρώ, λοιπόν, ότι δεν θα ικανοποιηθείτε μόνον εσείς, αλλά και όλοι όσοι με τον οποιοδήποτε τρόπο συγκαταλέγονται στους Έλληνες.

4. συμβαίνει δ' ἐμοὶ τῇ μὲν μνήμῃ πάντων ἐφικνεῖσθαι τῶν ἐκείνου καλῶν, τῷ λόγῳ δὲ ἀπόρως ἔχειν ἐπεξελεθεῖν. ἀθρόα γὰρ πάντα ἐπέρχεται, ἃ καθ' ἕκαστον μὲν εἶπεῖν ἀδύνατον, ἀρχὴν δὲ οὐδὲ πειραῖσθαι καιρὸν ἔχειν μοι δοκεῖ· ἀπὸ μέρους δ' εἰ λέγοιμι, δέδοικα μὴ βελτίων ᾧ σιωπῶν.

Εντούτοις, τυγχάνει να μπορώ να θυμηθώ όλες τις αρετές του,³ αλλά να αδυνατώ να τις διατυπώσω. Γιατί έρχονται όλα μαζί στη σκέψη μου, και είναι αδύνατον να τα εκφράσω ξεχωριστά, ενώ μου φαίνεται ότι δεν είναι δεν είναι η κατάλληλη περίπτωση ούτε να το προσπαθήσω. Αν, όμως, απομονώσω με τον λόγο μου το καθένα από αυτά, ανησυχώ μήπως θα ήταν καλύτερο, αν σώπαινα.⁴

5. Ἐκεῖνος γὰρ ἐν μὲν καὶ πρῶτον ἀπάντων μετέθηκε τὸ γιγνόμενον περὶ τοὺς ἐπαίνοους. τοσοῦτον γὰρ ἀπέσχε τοῦ διὰ κοινότητα γένους εὐδοκιμεῖν, οἷον ἔθνεϊ προσφεύγων ἢ πόλει, ὥστε παλαιότατον μὲν δὴ που γενῶν τὸ ὑμέτερον καὶ ἐν τῷ κοινῷ γένει τῶν Φρυγῶν ἢ πόλις αὖ, καθά φασιν, ἢ ὑμετέρα, ὁ δὲ καὶ τῇ πόλει καὶ τῷ γένει σύμπαντι τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ παρέστησεν, καὶ πᾶσιν ὑμῖν οὐ μικρὸν καύχημα πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἐκείνου πολίτας εἶναι.

³ Απορρίπτεται η γραφή *γνώμη*, που προκρίνεται από τον Keil (1859 & 1916), και επιλέγεται η γραφή *μνήμη*, η οποία προκρίνεται από τον Dindorf (1829).

⁴ Θουκυδίδου *Ιστορία*, 2.35

καὶ μὴ ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ πολλῶν ἀρετὰς κινδυνεύεσθαι εὐ τε καὶ χειρὸν εἰπόντι πιστευθῆναι

Ο προβληματισμός για τη δυνατότητα του ρήτορα να ανταποκριθεί στη συνθήκη επαίνου του νεκρού εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο και στον περίφημο *Ἐπιτάφιον* του Περικλή.

Γιατί εκείνος άλλαξε το πρώτο και βασικό γνώρισμα των επαίνων.⁵ Απέιχε σε τέτοιο βαθμό από το να χαιρεί εκτίμησης λόγω της καταγωγής του, προσφεύγοντας, για παράδειγμα, στο έθνος ή στην πόλη του, ώστε, ενώ το δικό σας γένος είναι το πιο παλαιό,⁶ και η πόλη σας πάλι η αρχαιότερη καθ' όλο το γένος των Φρυγών, όπως λέγεται, εκείνος εξύψωσε και την πόλη και την καταγωγή του, και εσείς έχετε την ευκαιρία να καυχιέστε που υπήρξατε συμπολίτες του.

6. διδασκάλοις δὲ χρήσασθαι μὲν λέγεται τοῖς ἀρίστοις, ὑπερβαλόμενος δ' οἷον παιῖδας ἅπαντας φαίνεται. ἐφαψάμενος δὲ τοῖς χρόνοις τῆς ἡλικίας ἀπάντων τῶν ἐνδοξοτάτων, τῶν μὲν ἀρχαιοτάτων μαθητῆς, τῶν δ' ἐπὶ τούτοις [ἀπάντων], τῶν μὲν διδάσκαλος, τῶν δὲ συνεργὸς κατέστη. καὶ ὁποῖους μὲν τινὰς ἀπειργάσατο ἐροῦσιν ἕτεροι, οἷς δ' αὖ συνεπαίδευσεν οὐδεὶς ἦν ἐκείνων μείζων αὐτοῦ.

Λέγεται, λοιπόν, ότι έγινε μαθητής των καλύτερων δασκάλων, αποδεικνύεται όμως ότι τους ξεπέρασε όλους τους, σαν να ήταν παιδιά. Κατά τη διάρκεια της ζωής του, αφού συνδέθηκε με τους πιο ξακουστούς άνδρες, έγινε μαθητής των παλαιότερων ρητόρων και συνεργάτης ή δάσκαλος όλων όσοι ακολούθησαν. Και άλλοι θα μιλήσουν για τους μαθητές που κατήρτισε ή για την εκπαίδευση άλλων στην οποία συνέδραμε, κανείς, όμως, από εκείνους δεν ήταν αξιολογότερός του.

7. καὶ μὴν οἱ μὲν ἄλλοι τῶν μεγάλων ὀρεγόμενοι τὰ μικρὰ παριᾶσιν, ὁ δὲ ἀρξάμενος ἐκ τῶν βραχυτάτων ἄχρι τῶν τελεωτάτων διεξῆλθεν, ὥσπερ φασὶ καὶ μνεῖσθαι θεμιτὸν εἶναι τὰ μικρὰ

⁵ Αριστοτέλους Ρητορικὴ 1366a

συμβήσεται γὰρ ἅμα περὶ τούτων λέγοντας κἀκεῖνα δηλοῦν ἐξ ὧν ποιοὶ τινες ὑποληφθησόμεθα κατὰ τὸ ἦθος, ἤπερ ἦν δευτέρα πίστις· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἡμᾶς τε καὶ ἄλλον ἀξιόπιστον δυνησόμεθα ποιεῖν πρὸς ἀρετὴν.

Ο Αριστειδῆς τονίζει ότι ο Αλέξανδρος δεν αξιοποίησε το πλεονέκτημα της καταγωγής προς ἴδιον ὄφελος, ἀλλὰ φρόντισε να εξυψώσει ο ἴδιος την πατρίδα του.

⁶ Ηροδότου Ἱστορίη 2.2

οἱ δὲ Αἰγύπτιοι, πρὶν μὲν ἢ Ψαμμμήτιχον σφέων βασιλεῦσαι, ἐνόμιζον ἑωντούς πρώτους γενέσθαι πάντων ἀνθρώπων· ἐπειδὴ δὲ Ψαμμμήτιχος βασιλεύσας ἠθέλησε εἰδέναι οἵτινες γενοῖατο πρώτοι, ἀπὸ τούτου νομίζουσι Φρύγας προτέρους γενέσθαι ἑωντῶν, τῶν δὲ ἄλλων ἑωντούς.

Η αρχαιότητα του γένους των Φρυγών δηλώνεται και στο απόσπασμα του Ηροδότου.

πρῶτον. ἕτεροι δὲ τὰ μὲν ἴχνη καὶ τὰς ἀρχὰς μέχρι πολλοῦ διηρευνήσαντο, μᾶλλον δὲ καὶ κατέτριψαν ἐν τούτοις τὸν ἑαυτῶν βίον, ὧν δὲ ἕνεκα ταῦτα ἐξευρεῖν ἄξιον οἱ μὲν ὄλως οὐκ εἶδον, οἱ δ' οὐκ ἐφίκοντο, ὡς ἔοικεν, ὁ δ' ὥσπερ ὁδὸν τινα ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος διηρευνήσατο, οὐδὲν οὐδαμοῦ παριεῖς τῶν σχολῆς καὶ ὀποσηστινοσοῦν ἀξίων. καὶ γὰρ τοι κατέστη τοῖς Ἑλλησιν ἀντὶ ταμείου κοινοῦ· ἦν γὰρ ὅτου τις δέοιτο τῶν εἰς παιδείαν παρ' ἐκείνου λαμβάνειν, ὥσπερ ἐκ πηγῶν ἀρϋόμενον.

Και ενώ άλλοι, επιθυμώντας τη μεγάλη δόξα, απορρίπτουν τα αρχικά και ἡσσονα, εκείνος ξεκινώντας από τα χαμηλότερα, προσέγγισε τα μέγιστα, όπως ακριβώς λένε ότι είναι θεμιτό να μυείται κανείς πρώτα στα μικρά μυστήρια.⁷ Άλλοι, όμως, διερεύνησαν σε μεγάλο βαθμό και τα ἴχνη και τις αρχές,⁸ πολύ περισσότερο, όμως, ξόδεψαν τις ζωές τους με αυτές τις ενασχολήσεις. Και για ποιον λόγο ἀξίζε να τα εντοπίσουν, κάποιοι δεν αντιλήφθηκαν καθόλου, και κάποιοι ἄλλοι δεν τα κατάφεραν, όπως φαίνεται. Εκείνος, αντίθετα, από την αρχή μέχρι το τέλος το εξερεύνησε, σαν κάποιο μονοπάτι, και δεν ἀπέρριψε σε κανένα επίπεδο οτιδήποτε ἀξιο της ὅποιας ενασχόλησης με αυτό. Και πράγματι, λοιπόν, λειτούργησε ανάμεσα στους Ἑλληνες, σαν κοινό θησαυροφυλάκιο· καθώς ήταν δυνατόν να λάβει κανείς από εκείνον οτιδήποτε χρειάζεται για τα θέματα της παιδείας, με τον ἴδιο τρόπο που αντλείς νερό από μία πηγή.

8. τὸ δὲ δὴ μέγιστον τῶν ἐκείνου καὶ μάλιστα ἄξιον ἐπισημῆνασθαι, ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν ἔγωγέ ποτε εἶπον διαλεγόμενος· πάντα γὰρ ὥσπερ λέγω διεξελεθῶν τὰ μαθήματα καὶ οὐδὲν ἔσθ' ὃ τι οὐκ ἀκριβέστερον τῶν ἐφ' ἐκάστω καθημένων, οὔτε τὸ σοβαρώτατον αὐτῶ τῶν ὀνομάτων

⁷ Howatson (1989) 517

Αναφορά στα μικρά Ελευσίνα, τα οποία γιορτάζονταν το μήνα Ανθεστηριώνα (Φεβρουάριος-Μάρτιος) στην Αθήνα, πριν από τα Μεγάλα Ελευσίνα, που γιορτάζονταν το μήνα Βοηδρομιώνα (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος) στην Ελευσίνα προς τιμήν της Δήμητρας και της Περσεφόνης.

Πλάτωνος Γοργίας 497c

εὐδαίμων εἶ, ὦ Καλλίκλεις, ὅτι τὰ μεγάλα μεμύησαι πρὶν τὰ μικρά· ἐγὼ δ' οὐκ ὦμην θεμιτὸν εἶναι. ὅθεν οὖν ἀπέλιπες ἀποκρίνου, εἰ οὐχ ἅμα παύεται διψῶν ἕκαστος ἡμῶν καὶ ἡδόμενος.

⁸ Τα ἴχνη και τις αρχές της αττικής διαλέκτου, λαμβάνοντας υπ' ὄψιν την ιδιότητα του Αλεξάνδρου ως γραμματικού.

ἐπεγράψατο, ἀλλ' ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου, καὶ τοὺς ἄλλους οὐκ ἀπεστέρει τῶν διατριβῶν, ἀλλὰ συμπράττων ἕκαστοις ἦν φανερός καὶ συναύξων κατὰ δύναμιν αἰεὶ.

Το σημαντικότερο, ὁμως, ἀπὸ τα ἐπιτεύγματά του, καθὼς και το πιο ἀξιο λόγου, ἦταν αὐτὸ το οποίο βέβαια και ἐγὼ ο ἴδιος κάποτε ἐξέφρασα σε ἐκείνον, συζητώντας μαζί του. Εφόσον ἀσχολήθηκε, ὅπως λέω, με ὅλες τις «ἐπιστήμες», εἶχε την ακριβέστερη προσέγγιση σε σύγκριση με αὐτοὺς που ἀσχολήθηκαν ἐστιασμένα με την καθεμία. Δεν ἀπέδωσε, ὁμως, στον εαυτὸ του τον πιο σοβαρὸ ἀπὸ τους τίτλους,⁹ ἀλλὰ διατήρησε την παλαιὰ του ιδιότητα,¹⁰ ἐνὼ δεν στερούσε ἀπὸ τους ἄλλους τις γνώσεις του, ἀλλὰ πάντα βοηθοῦσε τον καθένα το κατὰ δύναμιν, προωθώντας προφανῶς την ἐξέλιξή του.

9. καὶ γὰρ οὖν οἱ μὲν ἄλλοι μείζους διὰ τὰς τέχνας γίνονται, ὁ δὲ καὶ τὴν τέχνην αὐτὴν μείζω τῶ παρ' ἑαυτοῦ μέρει κατέστησεν· πολλαχόθεν γὰρ αὐτὴν ἤρεν, ὥστ' ἀπ' ἐκείνου τὸ σχῆμα ἔχειν. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἐξαρκεῖ τῶν καθ' αὐτοὺς ὑπερσχεῖν, ὁ δὲ συμπάσης ἀπλῶς τῆς τέχνης πρωτεύσας φαίνεται. τῶν γὰρ ἄλλων τῶν ἐνταῦθα παιδείας ταχθέντων τῶν μὲν κρίσεως εὖ σχεῖν δοξάντων, φωνὴν δὲ οὐδένων γενομένων, τῶν δ' εἰπεῖν μὲν ἐξικνουμένων, τῆ δ' ἐπιστήμη οὐ πολλὰ ὠμιληκότων, τῶν δ' αὖ πολυμαθειαν ἐπασκησάντων, ὑπὸ δ' αὐτῆς ταύτης εἰς τὰ κρείττω τυφλωθέντων καὶ μεθέντων τὸ βέλτιστον, πάντα δὴ συλλαβῶν εἰς ἀνήρ εἶχε.

Και ἐνὼ ἄλλοι ἰσχυροποιούνται χάρις στην τέχνη τους, ἐκεῖνος, στον βαθμὸ που του ἀντιστοιχοῦσε, ἰσχυροποίησε την ἴδια την τέχνη. Διότι την ἐξύψωσε πολὺπλευρα, ὥστε ἀπὸ ἐκείνον διαθέτει τη σημερινή της μορφή. Ἄλλοι ἀρκούνται στο να ξεχωρίζουν στον τομέα τους, ἐνὼ ἐκεῖνος πρόδηλα ἦταν ο πρῶτος σε ὅλο το φάσμα του ἀντικειμένου του. Γιατί, ἀπὸ τους ἄλλους που ἐγίναν κοινῶν αὐτῆς της παιδείας, κάποιοι θεωρήθηκαν ἐπιτυχημένοι στην ἀσκηση κριτικῆς, ἀλλὰ δεν ἦταν ομιλητῆς δεινοί. Ἄλλοι πάλι διέθεταν ευγλωττία, ἀλλὰ δεν εἶχαν «ιδιαιτέρη» σχέση με την ἐπιστήμη.¹¹ Εὖν ἄλλοι που ἦταν πολυμαθεῖς, ἐξαιτίας

⁹ Τον τίτλο του σοφιστή.

¹⁰ Τον τίτλο του γραμματικῆς.

¹¹ Διαφαίνεται ο εἰρωνικὸς τόνος του ρήτορα, ἀναφερόμενος σε μη ἀξιόλογους ρήτορες.

αυτού «τυφλώνονταν» και παραμέριζαν τα σημαντικά και αξιόλογα. Εκείνος, ωστόσο, ο μοναδικός, τα συγκέντρωνε όλα.¹²

10. καὶ μὴν τό γε φωνῆς οὕτως ἔχοντα μὴ εἰς συγγραφάς τε καὶ τοιοῦτον σχῆμα ἀναχωρῆσαι, ἀλλ' ἐλέσθαι τὴν τοῖς παλαιοῖς Ἑλλησι διακονίαν, πῶς οὐχ ὅμοιον τῷ πρὸς τοὺς φοιτῶντας ἀφθόνῳ καὶ ἀφειδεῖ, δι' ὅ τῶν τε μαθημάτων εὐθέως ἐνεπίμπλη καὶ ὅσους ἑώρα βίου δεομένους συστάσεις αὐτοῖς καὶ τάξεις ἐπορίζετο; ὥστε πλείστους δὴ εἰς ἀνήρ οὗτος παιδεύσας τε καὶ διαδοὺς φαίνεται καὶ γενόμενος ἀκριβῶς τοῖς Ἑλλησιν ἀντ' οἰκιστοῦ. εἰκάσαι δὲ ἔξεστι τὸ κατ' αὐτὸν καὶ ταῖς μητροπόλεσιν· ἄλλους γὰρ ἄλλοθι τῆς γῆς κατώκισεν ἐπ' ὠφελεία αὐτῶν τε ἐκείνων καὶ τῶν χρωμένων.

Και όμως, παρά το γεγονός ότι χαρακτηριζόταν από τέτοια ευφράδεια, δεν βρήκε καταφύγιο στη συγγραφή και σε ανάλογες δραστηριότητες, αλλά επέλεξε να «υπηρετήσει» τους Αρχαίους Έλληνες. Πώς, λοιπόν, να μην ήταν γενναιόδωρος και αφειδής προς τους μαθητές του; Διότι άμεσα τους «εφοδίαζε» με γνώσεις και εξασφάλιζε συστάσεις και έμμισθες θέσεις για αυτούς που είχαν ανάγκη να βιοποριστούν. Ως εκ τούτου, ο μοναδικός αυτός άνδρας είχε φανερά εκπαιδεύσει και αναδείξει τους περισσότερους και κατείχε για τους Έλληνες τον ρόλο του ιδρυτή τους, με την αυστηρή έννοια του όρου.¹³ Είναι, λοιπόν, δυνατό να παρομοιάσεις τη συμβολή του με εκείνη των μητροπόλεων. Είχε, δηλαδή, εγκαταστήσει διαφορετικούς ανθρώπους σε διαφορετικά μέρη της γης και προς όφελός τους και προς όφελος εκείνων που τους συναναστρέφονταν.

11. μόνος δὲ καὶ τὸν Ἡσίοδον ἤλεγξεν ἔργῳ ψευδόμενον ποιήσαντα ὅτι καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῶ φθονέει· ἦν γὰρ τῶν ὁμοτέχνων οἶον πατήρ κοινὸς καὶ πάντες ἐπ' ἐκείνῳ πλείους ἐλπίδας εἶχον ἢ

¹² Έκφραση, τρόπον τινά, θρησκευτικού περιεχομένου. Η έκφραση αυτή δύναται να αντιπαραβληθεί με ανάλογες που αποδίδονται στον Δία στον πεζό ύμνο του Αριστείδη *Εἰς Δία*.

1.3 ὅδε ἐστὶ πρῶτός τε καὶ πρεσβύτατος καὶ ἀρχηγέτης τῶν πάντων / 1.11 τέλειον μόνον αὐτὸν ὄντα τῶν πάντων.

¹³ Behr (1986) 395

Ο ιδρυτής μίας αποικίας διευρύνει την επιρροή της μητρόπολης στους αποίκους, έτσι ώστε να γίνουν κοινωνοί της ελληνικής παιδείας.

ἕκαστος ἑαυτῶ. μόνος δ' ἰδιώτας τε οὐκ ἤλεγχεν καὶ παρὰ τοῖς δεξιοῖς εἰς τὰ πρῶτα ἐθαυμάζετο, καὶ μόνος πλήθει τε καὶ ἀκριβείᾳ μαρτύρων ἐνίκα.

Ἦταν, ὁμῶς, ὁ μόνος που διέψευσε ἐμπρακτὰ ἀκόμα καὶ τὸν Ἡσίοδο, ὅταν ἐγράφε ὅτι «ἀκόμα καὶ ὁ ποιητὴς τὸν ποιητὴ φθονεῖ».¹⁴ Λειτουργοῦσε, ἐπομένως, γιὰ τοὺς ὁμοτέχνους του, ὅπως ἕνας κοινὸς πατέρας, καὶ ὅλοι ἐναπέθεταν τὶς περισσότερες ἐλπίδες σὲ ἐκείνον παρὰ τοὺς ἰδίους τοὺς ἑαυτοὺς τους. Ἦταν πάλι ὁ μόνος που δὲν ὑποτιμοῦσε τοὺς ἀπλοὺς πολίτες, ἀλλὰ καὶ μετὰξὺ τῶν πεπαιδευμένων ἐνέπνεε πρῶτιστα τὸν θαυμασμό. Καὶ ἐκεῖνος μόνος πρῶτευσε καὶ μετὰ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν μαρτυριῶν γιὰ ἐκείνον.

12. ἦν δὲ καὶ τοῖς περὶ τοὺς λόγους φιλοτιμία ἐκείνῳ συγγεγονέναι καὶ τοῖς ἄλλως ἐνδόξοις τε καὶ λαμπροῖς ἀντ' ἄλλου τινὸς τῶν εἰς τὸ ὑπερέχειν τὸ ἐκείνῳ χρωμένους φαίνεσθαι. ὥστ' ἦν ἄπασιν ἀσπαστός, καὶ ὅποτε μὴ δημοσιεύοι, ἢ παρὰ τοῖς δυνάσταις ἂν ἦν ἢ ἐν αὐτῶ τῶ βασιλέως οἴκῳ.

Ἦταν, ὁμῶς, δυνατόν σὲ ἐκείνους που καταπιάνονταν μετὰ τοὺς λόγους νὰ περηφανεύονται που τὸν συναναστρέφονται καὶ σὲ ἄλλους ξακουστοὺς καὶ ἐπιφανεῖς ἀνδρες νὰ προβάλλουν τὴν ἐπαφή μαζὶ του, περισσότερο ἀπὸ οτιδήποτε ἄλλο που θὰ μπορούσε νὰ τοὺς καταξιώσει. Ἦταν, συνεπῶς, σὲ ὅλους εὐπρόσδεκτος καὶ κάθε φορὰ που δὲν ἀσκούσε τὴν τέχνη του δημοσίως, εἴτε θὰ σύχναζε μετὰ τοὺς ἰσχυροὺς εἴτε θὰ βρισκόταν στὸν οἶκο τοῦ ἰδίου τοῦ βασιλιά.

13. καὶ μὴν καὶ τὰς μετὰ τῶν βασιλέων διατριβὰς ὥσπερ ὁδῶ τινι χρησάμενος οὕτως ἐποίησατο· διὰ παντὸς γὰρ τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτεύσας καὶ πεῖραν ἑαυτοῦ παρασχὼν μυρίαν, οὕτως καὶ εἰς βασιλέως ἀλλάς τε καὶ ἀκοᾶς ἀφίκετο. ἐκ δὲ τούτου ἕτερος παρ' ἑτέρου παραλαμβάνων αὐτὸν εἶχεν ἀντ' ἄλλου κόσμου τῶν βασιλικῶν.

¹⁴ Ἡσίοδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 26

καὶ πτωχὸς πτωχῶ φθονεῖ καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῶ.

Ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν Ἀριστείδη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐκδήλωνε ζήλια καὶ φθόνον γιὰ τοὺς ὁμοτέχνους του.

Μάλιστα, και τις δραστηριότητές του με τους βασιλείς διαχειρίστηκε με τέτοιο τρόπο,¹⁵ όπως ακριβώς ένα ταξίδι. Αφού θεωρήθηκε ανώτερος σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο και είχε συγκεντρώσει για τον εαυτό του αναρίθμητα πειστήρια (της ανωτερότητάς του), έφτασε στα αφτιά και στην αυλή του αυτοκράτορα.¹⁶ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο ένας βασιλιάς να τον παραλαμβάνει από τον άλλον, και να τον «φυλάσσουν» σαν «κόσμημα» βασιλικό.

14. *γενόμενος τοίνυν ἐπ' ἐξουσίας καὶ δυνάμεως τοσαύτης ὥστε καὶ τροφῆως χώραν, οὐχὶ διδασκάλου μόνον τῶν παιδῶν ἔχειν, τὴν μὲν ἄλλην σωφροσύνην καὶ κοσμιότητα ὅσῃν παρέσχετο οὐ φαῦλον ἔργον διηγῆσασθαι· ἔπραττε δὲ ταῦτόν ὅπερ καὶ περὶ τὰς ἀρχαίας διατριβάς.*

Αφού, λοιπόν, υπήρξε σε περιβάλλον τόσο μεγάλης δύναμης και εξουσίας, ώστε να αποκτήσει καθήκοντα όχι μόνο διδασκάλου, αλλά και τροφέα των παιδιών, δεν είναι εύκολο να περιγράψω τη σύνεση και την ευπρέπεια που επέδειξε. Δρούσε κατά τον ίδιο τρόπο, όπως ακριβώς έπραττε και στις παλαιότερες ενασχολήσεις του.¹⁷

15. *ἐν τε γὰρ ταῖς διατριβαῖς δυσχεροῦς μὲν οὐδενὸς οὐδενὶ πώποτε τῶν πάντων αἴτιος γενέσθαι λέγεται, ἀγαθοῦ δὲ αἰεὶ τινος καὶ μαθηταῖς αὐτοῖς καὶ παιδαγωγοῖς αὐτῶν· καὶ γὰρ ἐλευθέρους ἀφεθῆναι καὶ ἐτέρων τιμῶν τυχεῖν πλείστοις δὴ <εἶς> πάντων αἴτιος Ἀλέξανδρος ἐγένετο, μάλιστα μὲν, οἶμαι τοιούτους παρέχων ἑκάστοις τοὺς παῖδας ὥστε καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας καὶ μετέχοντας τῆς εἰσόδου τῆς παρ' ἐκείνον εὐδοκιμεῖν παρὰ τοῖς ἐπιστήσασιν, ἔπειτα καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ φανεροῦ τὰς τοιαύτας χάριτας ἀντὶ τῶν συνήθων τοῖς ἄλλοις αἰτούμενος. παραπλήσια δὲ καὶ ἐν τοῖς βασιλικοῖς πράγμασιν. ἐλύπησε μὲν γὰρ οὐδένα πώποτε, ἀγαθὸν δὲ τι καὶ συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ πατρίδα καὶ πόλεις ἐργαζόμενος διεβίω.*

¹⁵Howatson (1989) 130

Ο αυτοκράτορας Αντωνίνος ο Ευσεβής είχε δύο υιοθετημένους γιους, το Μάρκο Αυρήλιο και το Λεύκιο Βέρο, οι οποίοι έφεραν τον τίτλο βασιλείς. Ο Αντωνίνος ο Ευσεβής αναφέρεται από τον Αίλιο Αριστείδη και στον λόγο *Εἰς Ρώμην*.

¹⁶ Behr (1986) 395

Ο Αλέξανδρος είχε ταξιδέψει στη Ρώμη το 139 μ.Χ.

¹⁷ Επεξηγείται από τον ίδιο τον Αριστείδη στην αμέσως επόμενη παράγραφο.

Λέγεται ότι και στις διαλέξεις του δεν ευθυνόταν ποτέ και καθόλου για κάτι δυσάρεστο εις βάρος κανενός, αλλά ότι πάντοτε ωφελούσε και τους ίδιους τους μαθητές και τους παιδαγωγούς τους. Για αυτό τον λόγο, για τους περισσότερους από αυτούς που αφέθηκαν ελεύθεροι και που απέκτησαν άλλες τιμές, ο Αλέξανδρος ήταν σε κάθε περίπτωση υπεύθυνος για αυτό, επειδή, πιστεύω, εξέλιξε τα παιδιά του καθενός σε τόσο καλούς μαθητές, ώστε ακόμα και οι ακόλουθοι και οι συνοδοί τους στα μαθήματα αυτά να αποκτούν μεγάλη εκτίμηση από εκείνους που τους είχαν αναθέσει αυτό το έργο. Έπειτα, και ο ίδιος ζητούσε φανερά ανάλογες χάρες αντί των συνηθισμένων που ζητούσαν οι άλλοι. Ανάλογη εξέλιξη, όμως, είχαν και τα αυτοκρατορικά ζητήματα· γιατί ποτέ δεν στενοχώρησε κανέναν, αλλά έζησε τη ζωή του, ευεργετώντας και συγγενικά πρόσωπα και φίλους και την πατρίδα και άλλες πόλεις.

16. *μυρία δὲ εὐεργετήσας μυρίους οὐδένα πώποτε τῆς εὐεργεσίας μισθὸν ἤτησε, τῆς μέντοι τέχνης οὐκ ἠσχύνετο λαμβάνων. ἐδόκει γὰρ αὐτῷ λυσιτελεῖν τοῖς νέοις μαθημάτων εἵνεκα τολμᾶν προῖσθαι, καὶ ταῦτα ὅστις δυνατός· ἐπεὶ τοὺς γε ἀδυνάτους οὐκ ἠνώχλει, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ προστιθέντα αὐτὸν ἴσμεν.*

Και παρόλο που ωφέλησε αμέτρητους ανθρώπους, ποτέ του δεν ζήτησε αντάλλαγμα για αυτό. Για την τέχνη του, όμως, δεν ντρεπόταν καθόλου να αμείβεται.¹⁸ Γιατί θεωρούσε ότι συμφέρει τους νέους να τολμούν να δαπανούν για τη μάθηση, και αυτό να το επιτυγχάνει όποιος έχει τη δυνατότητα. Δεν απέκοπτε, βέβαια, αυτούς που δεν ήταν σε θέση να πραγματοποιήσουν κάτι τέτοιο, αλλά γνωρίζω ότι και αυτός ο ίδιος συνεισέφερε για αυτούς.

17. *οὐ τοίνυν ἀπὸ μὲν τῆς τέχνης καὶ τῶν συνουσιῶν τοσαῦτα ὠφέλει, τὰ δ' εἰς πράξεις τε καὶ πολιτείαν ἐτέρων ἠττήθη. εἰδείητε δ' ἂν ὑμεῖς μάλιστα, καὶ γὰρ παρ' ὑμῶν τινῶν ταῦτα πυνθάνομαι, ὡς ὑμῖν μικροῦ πᾶσαν τὴν πόλιν ἐκ καινῆς ἀνώρθωσεν· οὕτως οὐ μόνον λόγος ἦν τι<ς> τὸ ἐκείνου πρᾶγμα.*

¹⁸ Behr (1986) 395

Εν αντιθέσει με τον Αριστείδη, ο οποίος δεν δεχόταν χρήματα για την τέχνη του.

Δεν ωφελούσε, βέβαια, μόνο μέσω της διδασκαλίας και της τέχνης του, αλλά ήταν κατώτερος άλλων σε πολιτικά ζητήματα και στη διακυβέρνηση. Μπορείτε, όμως, να γνωρίζετε κυρίως εσείς, αλλά και εγώ πληροφορούμαι από κάποιους από εσάς, ότι σχεδόν εκ νέου ανοικοδόμησε ολόκληρη την πόλη. Με αυτό τον τρόπο η δράση του δεν περιοριζόταν μόνο στη ρητορική.

18. ὁ δὲ τῶν οἰκοδομημάτων πλείονος ἄξιον, ἢ σωφροσύνη καὶ τὸ δίκαιον, ἡγούμενον πάντων ὧν ἐκεῖνος καὶ λέγειν καὶ πράττειν ἤξιον, καὶ τὸ μηδαμοῦ τὴν χρεῖαν ἐκβαίνειν, ἀλλ' εἶναι νοῦν ἐχούσας τὰς φιλοτιμίας ἅς ὑμῖν προυξέει. οὐ μὴν οὐδ' ἐπὶ τούτῳ προῖκα χρηστὸς ἦν, ἀλλ' οἱ μέγιστοι τῶν κόσμων ὑμῖν τῆς ἐκείνου μεγαλοψυχίας σημεῖον εἰσίν.

Αυτό, όμως, που άξιζε περισσότερο από τα οικοδομήματα, δηλαδή η σύνεση και η δικαιοσύνη, αυτά τα ιδανικά καθοδηγούσαν όλα όσα ο ίδιος αξίωνε να λέει και να πράττει, και οι φιλοδοξίες, με τις οποίες σας ενέπνεε, δεν ξεπερνούσαν το όριο της λογικής, αλλά ενέπιπταν πάντοτε στο πλαίσιο των αναγκών σας. Επιπλέον, δεν ήταν ενάρετος χωρίς κάποιο κόστος εις βάρος του, αλλά τα πιο όμορφα νεκρικά στολίδια είναι για εσάς τεκμήριο της μεγαλοψυχίας του.

19. ἡγοῦμαι δ' εἰ καὶ μηδὲν πώποτε ἀνάλωσεν εἰς ὑμᾶς, ἔκ γε τῶν ἄλλων ὧν ἔλεγε καὶ ἔπραττεν ὑπὲρ ὑμῶν εἰκότως ἂν αὐτὸν εὐεργέτην νομίζεσθαι· εἰ δ' αὖ μηδὲν ἄλλο μῆτ' εἶπε μῆτ' ἔπραξε, τοσαῦτα δὲ οἴκοθεν εἰσήνεγκεν, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἐν πρώτοις εὐδοξεῖν.

Θεωρώ, όμως, ακόμη και αν δεν είχε ποτέ ξοδέψει τίποτε για εσάς, από τα λεγόμενα και τις πράξεις του για χάρη σας, δικαιολογημένα θα τον θεωρούσατε ευεργέτη σας. Αντίστοιχα, ακόμη και αν δεν είχε πει ή πράξει τίποτε, ήταν τόσο σπουδαία η συνεισφορά του, ώστε εύλογα θα είχε την καλύτερη φήμη ανάμεσα στους πρώτους.

20. καὶ μὴν εἰ μῆτε ἀπὸ χρημάτων μῆτε ἀπὸ τῶν ἄλλων χρήσιμος ὑμῖν ἐγένετο δημοσίᾳ, τό γ' ἐν τούτῳ καταστῆναι τάξεως αὐτὸν ἐν τοῖς Ἑλλησιν εἰκότως ἂν ὑμῖν εἶχε φιλοτιμίαν· ἢ γὰρ ἐκείνου δόξα κοινὴ τῆς πόλεως γεγένηται. μέγα γὰρ καὶ πόλει καὶ ἔθνει ἓνα τὸν πρῶτον παρέχεσθαι· ὑμεῖς δὲ καὶ διαφερόντως ἐτέρων τῆς ἐκείνου τύχης ἀπελαύσατε.

Και όμως, αν ούτε μέσω χρημάτων ούτε με κάποιο άλλο μέσο είχε ευεργετήσει εσάς στον δημόσιο βίο, η κατάταξή του ανάμεσα στους Έλληνες θα σας γέμιζε με υπερηφάνεια. Γιατί και η πόλη έχει λάβει μερίδιο στη δόξα του. Είναι μεγάλο επίτευγμα και για την πόλη και για το έθνος να προσφέρει τον πρώτο αυτής της κλάσης.¹⁹ Εσείς, όμως, απολαύσατε την πορεία του πολύ περισσότερο από άλλους.

21. οὐδενὶ γὰρ τῶν πάντων οὕτως ὠνομάζετο ἢ πατρίς· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἄλλοι πατρόθεν ἢ ἀπὸ τῶν ἄλλων πραγμάτων γνωρίζονται, οὕτως ἐκεῖνος μετὰ τῆς πόλεως εὐθύς ἠκούετο. ἐπεὶ κὰν τοῖς βιβλίοις ἃ διωρθοῦτο τοῦτο ἐγκαταλέλειπται σύμβολον· ἐπὶ γὰρ τῷ Ἀλεξάνδρῳ παράγραμμά ἦν ἡ πατρίς. ὥστε δσάκις τις ἐκείνου μέμνηται, τσαντάκις ὑμεῖς εὐδοκιμεῖτε, καὶ καθέστηκεν ὑμῶν ἡ πόλις ἐν μητροπόλεως σχήματι τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι.

Γιατί από κανέναν άλλον και ποτέ ξανά δεν έγινε η πατρίδα του τόσο ξακουστή. Αλλά όπως οι άλλοι γίνονται αναγνωρίσιμοι λόγω του πατρικού ονόματος ή από κάτι άλλο,²⁰ εκείνος ακουγόταν πάντοτε μαζί με την πόλη του. Επειδή, ακόμα και στα βιβλία που διόρθωνε, αυτό το στίγμα άφηνε. Δίπλα στο όνομα «Αλέξανδρος», δηλαδή, σημείωνε τη γενέτειρά του, ώστε όσες φορές κάποιος θυμάται εκείνον, τόση περισσότερη φήμη αποκτάτε εσείς, και η πόλη σας έχει γίνει τρόπον τινά μητρόπολη της Αρχαίας Ελλάδας.

22. Ἀνθ' ὧν δικαίως τόν τε τάφον κοσμεῖτε καὶ ὡς ἀρχηγέτην καὶ οἰκιστὴν τιμᾶτε τοῖς πᾶσιν τὸν ἄνδρα καὶ ψηφίζεσθε, ἃ τοῖς πρώτοις κτίσασι τὴν πόλιν ὑμῶν. ταῦτα γὰρ οὖν μικρὸν τί με ὡς ἐπὶ τῇ συμφορᾷ παρεμυθήσατο ἀκούσαντα, καὶ διὰ ταῦτα μάλιστα ἐπιστεῖλαι προήχθην ἀγασθεῖς τῆς γνώμης.

Εξαιτίας αυτών δίκαια και στολίζετε τον τάφο του και τιμάτε με κάθε τρόπο τον άνδρα αυτό ως ηγέτη και ιδρυτή και αποδίδετε σε εκείνον όλες τις τιμές που αρμόζουν στους ιδρυτές της πόλης σας. Ακούγοντας, λοιπόν, αυτά, παρηγοριέμαι λίγο για αυτή τη συμφορά και εξαιτίας αυτών κινητοποιήθηκα να αποστείλω (την επιστολή), αφού θαύμασα τη στάση σας.

¹⁹ Έκφραση τρόπον τινά θρησκευτικού περιεχομένου, αντίστοιχη με εκείνη στην παράγραφο 9.

²⁰ π.χ. Πλάτων του Αρίστωνος ή Πλάτων ο φιλόσοφος.

23. αἰσχροὺν γὰρ εἰ Ἀμφιπολίται μὲν Βρασίδα θύειν ἠξίουσαν ὡς ἥρωι καὶ οἰκιστῇ, ὅτι αὐτοὺς Ἀθηναίων ἀπέστησεν, ὑμεῖς δὲ ὅς ὑμᾶς συνέστησεν ἅπασιν τοῖς Ἕλλησιν, καὶ ὅς δυσχεροῦς μὲν οὐδενὸς οὐδενὶ πώποτε αἴτιος κατέστη, πάντας δὲ ὠφελῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ διετέλεσεν ἀφ' ὑμῶν ἀρξάμενος τῆς πατρίδος, τοῦτον μὴ ἐμέλλετε ἐν ἀρχηγέτου μοίρᾳ τιμήσειν, κοινῶν γε τοῖς Ἕλλησιν, ὡς ἐγὼ φημι.

Γιατί θα ήταν επονείδιστο αν από τη μία οι Αμφιπολίτες θυσίαζαν στο όνομα του Βρασίδα με την ιδέα ότι είναι ήρωας και ιδρυτής, διότι πράγματι τους απελευθέρωσε από τους Αθηναίους.²¹ και από την άλλη εσείς αυτόν που σας έκανε γνωστούς σε όλους τους Έλληνες και που ποτέ δεν έγινε υπαίτιος καμίας ζημίας για κανέναν, διαρκώς, όμως, ωφελούσε τους πάντες και λόγῳ και ἔργῳ, ξεκινώντας από εσάς που είστε η πατρίδα του, αυτόν δεν σκοπεύατε να τιμήσετε αντάξια με έναν ηγεμόνα, κοινό για όλους τους Έλληνες, όπως εγώ ισχυρίζομαι.

24. καὶ μὴν εἰ Ὀμηρον Σμυρναίοις παρασχέσθαι καὶ Παρίοις Ἀρχίλοχον καὶ Βοιωτοῖς Ἡσίοδον καὶ Κείοις δὴ Σιμωνίδην καὶ Στησίχορον Ἱμεραίοις καὶ Θηβαίοις Πίνδαρον καὶ Μυτιληναίοις Σαπφῶ καὶ Ἀλκαῖον καὶ ἑτέροις ἑτέροις τινὰς φέρει φιλοτιμίαν — τὰς γὰρ Ἀθήνας ἐὼ τὰ νῦν —, ἢ που καὶ ὑμᾶς μέγα φρονεῖν εἰκὸς ἐπὶ τῷ τούτους ἅπαντας κοσμήσαντι καὶ δείξαντι.

Και όμως, αν οι Σμυρνιοί είναι υπερήφανοι που προσέφεραν τον Όμηρο, και οι Πάριοι για τον Αρχίλοχο, και οι Βοιωτοί για τον Ησίοδο, και οι Κείοι για τον Σιμωνίδη, και οι Ιμεραίοι για τον Στησίχορο, και οι Θηβαίοι για τον Πίνδαρο, και οι Μυτιληνιοί για τη Σαπφώ και τον

²¹ Ο Βρασίδης υπήρξε ο Σπαρτιάτης στρατηγός, ο οποίος απεβίωσε στη μάχη της Αμφίπολης ενάντια στους Αθηναίους το 422 π.Χ. Οι Αμφιπολίτες τον τίμησαν ως ήρωα και ιδρυτή της πόλης τους. Αποτελεί σημείο άξιο αναφοράς ότι ο Αριστείδης αντιπαραβάλλει την προσφορά του Βρασίδα στο πεδίο της μάχης με εκείνη του Αλεξάνδρου ως γραμματικού, εξυψώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο τον θανόντα.

Θουκυδίδου *Ιστορίαι* V 11.1

μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Βρασίδαν οἱ ξύμμαχοι πάντες ξὺν ὄπλοις ἐπισπόμενοι δημοσίᾳ ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς νῦν ἀγορᾶς οὐσης· καὶ τὸ λοιπὸν οἱ Ἀμφιπολίται, περιείρξαντες αὐτοῦ τὸ μνημεῖον, ὡς ἥρωι τε ἐντέμνουσι καὶ τιμὰς δεδώκασιν ἀγῶνας καὶ ἐτησίους θυσίας, καὶ τὴν ἀποικίαν ὡς οἰκιστῇ προσέθεσαν [...]

Αλκαίο,²² και κάποιοι άλλοι είναι υπερήφανοι για άλλους, παραλείπω την τωρινή Αθήνα, αλήθεια κάπου και εσείς είναι εύλογο να καυχιέστε για αυτόν που «ομόρφυνε» και ανέδειξε όλους τους παραπάνω.²³

25. οἶμαι γὰρ εἴ τις θεῶν ἔδωκεν αὐτοῖς ἀνάστασιν ἔτι τούτου ζῶντος, πάντας ἀνεῖς ταυτὸν τοὺς ὁμοτέχνους αὐτῶν συναγαγόντας παρὰ τούτου κελεύειν μανθάνειν ἅ κρη περι αὐτῶν φρονεῖν καὶ λέγειν. ἐγέλων δ' ἔγωγε ἐπὶ τοῖς τὸν Πλάτωνα προῖσταμένοις καὶ περι τοῦτον μόνον φιλοσοφοῦσιν, ὁ δὲ τῷ Πλάτῳ παντὸς ἄλλου μᾶλλον γνώμην ἐμὴν κεχαρισμένος· [καὶ] τοσοῦτον τοὺς ἄλλους ἐνίκα ποιηταῖς, λογογράφους, ἅπασιν τοῖς ἀνθεσιν ὅσοις αἰ ὦραι, φασί, φύουσιν.

Γιατί θεωρώ ότι αν κάποιος από τους θεούς έδινε τη δυνατότητα να αναστηθούν εκείνοι, όσο ακόμα ήταν ζωντανός, όλοι αυτοί θα συγκέντρωναν κοντά του τους ομοτέχνους του και θα τους προέτρεπαν να μάθουν από εκείνον όσα πρέπει να θεωρούνται και να λέγονται για τους ίδιους.²⁴ Εγώ βέβαια χλεύαζα όλους όσoι επιδεικνύουν τις γνώσεις τους για τον Πλάτωνα και ασχολούνται μόνο με αυτόν κατά την ενασχόλησή τους με τη φιλοσοφία, ενώ εκείνος ήταν ο πιο αγαπητός στον Πλάτωνα κατά τη γνώμη μου.²⁵ Τόσο πολύ, όμως, νικούσε τους άλλους με τους ποιητές, τους πεζογράφους και με όλα τα άνθη, τα οποία, λένε, «οι εποχές γεννούν».²⁶

²² Αναφορά σε εξέχουσες ποιητικές μορφές του παρελθόντος και στους τόπους καταγωγής τους λόγω του γεγονότος ότι ο Αλέξανδρος ως γραμματικός καταπιάστηκε με τη μελέτη αυτών.

²³ Behr (1986) 394

Η εξοικείωση του Αριστείδη με τους λυρικούς ποιητές επιβεβαιώνεται και από την ενασχόληση του Αλεξάνδρου, ως δασκάλου του, με αυτό το αντικείμενο.

²⁴ Ο Αριστείδης τονίζει με παραστατικότητα ότι οι ίδιοι οι ποιητές θα προέτρεπαν να διδαχθούν όλοι οι γραμματικοί από τον Αλέξανδρο την τέχνη τους, καθώς θεωρείτο ο αξιολογότερος όλων.

²⁵ Behr (1986) 394

Ο Αλέξανδρος, όπως και ο Αριστείδης, ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τον Πλάτωνα.

²⁶ Ανακρεόντεια απ. 34 Edmonds

κόποσα φέρουσιν ὦραι

26. καὶ μὴν τοῦτό γε οὐθ' ὑμᾶς λανθάνειν εἰκὸς οὔτε τοὺς ὕστερον ὡς καλὰ μὲν καὶ ἂ γράψας κατέλιπεν καὶ βελτίονα τῶν ὁμοφύλων πάντων, ὅμως δὲ μικρὰ ἄττα εἶδωλα τῆς ἐκείνου παιδείας τε καὶ γνώμης· τοσοῦτον ἐνίκα ταῖς συνουσίαις· ὥστ' ἔμοιγε τὸ τοῦ Πλάτωνος αὐτοῦ παρίστασθαι, παιδιὰν εἶναι δοκεῖν τὰ ἐν τοῖς γράμμασι πρὸς τὰς ὁμιλίας αὐτὰς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν· ὥστε τοῦτό γε μήποτε οἰηθῆ τις ἐκ τούτων ὄψεσθαι πάντα τὸν Ἀλέξανδρον, καίτοι τὸ τῆς Ὀμηρικῆς συγγραφῆς ἀποχρῶν καὶ ταύτη κόσμος εἶναι πολλαχῆ.

Και όμως, δεν είναι λογικό ούτε εσείς ούτε οι μεταγενέστεροι να λησμονείτε αυτό, ότι δηλαδή όσα γραπτά άφησε πίσω του ήταν καλά και μάλιστα καλύτερα σε σύγκριση με αυτά των συμπατριωτῶν του. Ήταν, όμως, κάποια μικρά δείγματα της δικής του παιδείας και φρόνησης. Σε τέτοιο βαθμό νικούσε στις διαλέξεις του, ὡστε θυμάμαι τη ρήση του ίδιου του Πλάτωνα «τα γραπτά φαίνονται «παιχνίδι» σε σχέση με τις ομιλίες των ίδιων των σοφῶν».²⁷ Συνεπῶς, ας μη θεωρήσει κάποιος αυτό, ότι δηλαδή θα γνωρίσει πλήρως τον Αλέξανδρο από αυτά. Παρόλα αυτά, η πραγματεία του για τον Όμηρο, ακόμη και έτσι, θεωρείται «κόσμημα» από πολλές απόψεις.²⁸

27. δοκεῖ δέ μοι καὶ τὸ Αἰσώπου πρᾶγμα κομψὸν μὲν τι γενέσθαι καὶ σοφὸν, τῆ δὲ Ἀλεξάνδρου παιδείᾳ παραβαλεῖν παιδιά· ἐπεὶ πόστον μέρος ἦν τῶν Ἀλεξάνδρου τὰ Αἰσώπου σοφά, τοσοῦτον τὰ δεύτερα τῶν πρώτων βελτίω ὑμῖν ἐξήνεγκεν ἢ γῆ.

Μου φαίνεται, λοιπόν, ότι η ενασχόληση με τον Αίσωπο είναι ωραία και εποικοδομητική, αλλά «παιχνιδάκι» σε σύγκριση με την παιδεία του Αλέξανδρου. Αλήθεια, στο βαθμό που η

²⁷ Πλάτωνος Φαῖδρος 277e-278a

ὁ δέ γε ἐν μὲν τῷ γεγραμμένῳ λόγῳ περὶ ἐκάστου παιδιᾶν τε ἠγούμενος πολλὴν ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ οὐδένα πώποτε λόγον ἐν μέτρῳ οὐδ' ἄνευ μέτρου μεγάλης ἄξιον σπουδῆς γραφῆναι, οὐδὲ λεχθῆναι ὡς οἱ ράψωδούμενοι ἄνευ ἀνακρίσεως καὶ διδαχῆς πειθοῦς ἔνεκα ἐλέχθησαν, ἀλλὰ τῷ ὄντι αὐτῶν τοὺς βελτίστους εἰδῶτων ὑπόμνησιν γεγονέναι [...]

²⁸ Behr (1986) 395

Η πραγματεία του Αλεξάνδρου για τον Όμηρο ονομαζόταν Τὰ Ἐξηγητικά.

σοφία του Αίσωπου αντικατοπτρίζεται στον Αλέξανδρο,²⁹ σε τέτοιο βαθμό η γη έδωσε μια δεύτερη σοδειά σε εσάς, καλύτερη της πρώτης.³⁰

28. Θαυμαστόν δὲ καὶ τοῦτο· μόνῳ γὰρ αὐτῷ τὸ δαιμόνιον πάντα ὁμαλῶς συμμετρησάμενον φαίνεται, σῶμα μὲν κάλλιστον καὶ ἰσχυρότατον καὶ ὑγιεινότατον καὶ γεραρώτατον· οὐκ οὐκ ἔμοιγε κριτῆ οὐδεὶς οὕτως ὠραῖος καὶ καλὸς ὡς ἐκεῖνος ἐν μυχῶ τοῦ γήρωτος. ψυχὴ δὲ ἡμερωτάτη καὶ παντὸς καλοῦ φωνὴν μετεσχηκνῖα, παιδεία δὲ εἰς ὑπερβολὴν καὶ δόξα πρὸς ἀξίαν καὶ τιμαὶ παρ' ἰδιωτῶν καὶ παρὰ βασιλέων παραπλήσια κατὰ τὴν ἑκατέρων τάξιν· καὶ κληῖρος οἴκου προῖων ἀεὶ καὶ πόνοι μετὰ ῥαστώνης καὶ βίου πέρατα μήκιστα, ὡς δ' εἰπεῖν, πᾶν εἶδος εὐχῆς συνελληλυθὸς καὶ τὸ δίκαιον θεωρούμενον μετὰ τῆς τύχης. καίτοι πάντα τὸν αὐτὸν λαβεῖν ἐδόκει μέχρι τούτου τῶν ἀδυνάτων εἶναι, ὁ δὲ ἢ πάντων ἢ τῶν γε δὴ πλείστων ἀνὴρ εἰς τυχῶν φαίνεται.

Αξιοθαύμαστο, όμως, είναι και αυτό· μόνο σε αυτόν η τύχη προσέφερε τα πάντα ομαλά και μετρημένα. Το σώμα του, λοιπόν, ήταν το ομορφότερο, το πιο δυνατό, το πιο υγιές και το πιο μεγαλειώδες. Κατ'εμέ, κανείς δεν ήταν τόσο όμορφός και ωραίος στα βάθη του γήρατος. Η ψυχή, όμως, ήταν ευγενέστατη και κοινωνός όλων των φύσει αγαθών, η μόρφωσή του ήταν μέγιστη, η φήμη του αντάξιά του, και οι τιμές από απλούς πολίτες και από βασιλείς αντίστοιχες της εκάστοτε τάξης. Και αυξάνοντας πάντοτε τα πλούτη του, συνδύαζε το μόχθο με την ανάπαυση και «σημείωνε» την πιο μακρά διάρκεια ζωής. Ανακεφαλαιώνοντας, συγκέντρωνε στο πρόσωπό του κάθε είδους ευλογία, και παρατηρούσε κανείς την τύχη να συνδυάζεται με τη δικαιοσύνη. Και όμως, φαινόταν

²⁹ Behr (1986) 395

Η φύση αυτής της πεζής πραγματείας για τον Αίσωπο είναι άγνωστη.

³⁰ Η κεντρική ιδέα είναι ότι η δεύτερη προσπάθεια είναι η καλύτερη. Σε αυτό το σημείο ο ρήτορας επισημαίνει ότι η πραγματεία του Αλέξανδρου για τον Αίσωπο υπερσχύει όλων των προηγούμενων. Και στο λόγο Παλινοφδία ἐπὶ Σμύρνη (XXI 269. 20) θίγεται πάλι μία παρόμοια άποψη από τον Αριστείδη (γενέσθαι τόνδε ἡμῖν τὸν οἰκισμὸν δευτέρων ἀμεινόνων βεβαιωτέρων ἐπὶ πολλῇ μὲν εὐφροσύνη καὶ δόξῃ τῶν οἰκιστῶν).

ακατόρθωτο μέχρι πρότινος ένας άνθρωπος να κατέχει όλα αυτά. Αλλά εκείνος τουλάχιστον φανερά πέτυχε ή τα πάντα ή τα περισσότερα.³¹

29. γνοιή δ' ἄν τις ἐξετάσας ἐν μόνον αὐτοῦ τὸ περι τὴν συνουσίαν τὴν πρὸς τοὺς βασιλέας καὶ παραθείς τὴν Ἀριστοτέλους πρὸς Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον γενομένην. ὡς ἡ μὲν ἐκείνου οὐ παντάπασιν ἀναίτιος τοῖς Ἑλλησιν, ἀλλ' ἐδόκει τοῖς ἀνταγωνισταῖς καὶ τοῖς πολεμίοις συνεῖναι τοῦ κοινῶ γένους, ἡ δὲ τούτου μετὰ τῆς δυνάμεως τὴν εὐδοξίαν εἶχεν. οὐ γὰρ δυσμενέσι καὶ τοῖς πολεμίοις τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' εὐεργέταις, οὐδ' ἐπὶ τῷ κοινῷ κακῷ τῶν ὁμοφύλων συνῆν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῷ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι καὶ ὠφελῶν εἶ τι δυνατὸν ἀεὶ τὸν εἰς χρείαν ἐλθόντα τῶν Ἑλλήνων καὶ δημοσίᾳ πᾶσιν ἀντὶ προξένου καθεστηκῶς.

Δύναται κάποιος να το αντιληφθεί αν εξετάσει μόνο ένα στοιχείο και αν συγκρίνει την επαφή του με τους βασιλείς με τη σχέση του Αριστοτέλη με το Φίλιππο και τον Αλέξανδρο.³² Αυτή η σχέση δεν θεωρήθηκε αθῶα από όλους τους Έλληνες, αλλά φαινόταν ότι συναναστρεφόταν με τους ανταγωνιστές και τους εχθρούς του έθνους, ενώ η επαφή αυτή τού εξασφάλισε μεγάλη φήμη και εξουσία. Δεν συναναστρεφόταν, όμως, τους εχθρούς και τους αντιπάλους των Ελλήνων, αλλά τους ευεργέτες τους, και δεν έβλαψε τους ομοεθνείς του, ενώ προσπαθούσε ώστε κανείς να μην εναντιώνεται σε αυτούς, αλλά αντίθετα να ωφελεί όποιοι από τους Έλληνες βρισκόταν σε ανάγκη και στη δημόσια ζωή είχε αναλάβει το ρόλο του πρόξενου όλων.³³

30. τὴν δ' αὖ Πλάτωνος πρὸς Διονύσιον, ὄντα μὲν δὴ πού τὸν Διονύσιον ὅστις ᾤφθη καλῶς ὕστερον ἐν Κορίνθῳ — ἀλλ' ἐῷ τοῦτο, ἀλλ' ὅ γε ἐβουλόμην εἰπεῖν περὶ τῆς ὁμιλίας, ὅτι γενναίαν

³¹ Έκφραση τρόπον τινά θρησκευτικού περιεχομένου, αντίστοιχη με εκείνη της 9^{ης} παραγράφου.

³² Howatson (1989) 60

Ο Αριστοτέλης υπήρξε δάσκαλος του Αλεξάνδρου του Μεγάλου.

³³ πρόξενος: Δημόσιος ξένος, δημόσιος επισκέπτης ή φίλος με απόφαση της πολιτείας. Η λέξη δήλωνε την ίδια σχέση μεταξύ πολιτείας και ατόμου από άλλη πόλη, αλλά και μεταξύ ατόμων από άλλες πόλεις. Αναλάμβανε τα προνόμιά του με τον όρο να περιποιείται και να βοηθά τους πρέσβεις και τους πολίτες της πολιτείας που αυτός εκπροσωπούσε. Με αυτό τον τρόπο οι πρόξενοι αντιστοιχούσαν στους σημερινούς προξένους, υπουργούς, αρμοστές, παρόλο που τότε ήταν πάντοτε μέλος ξένης πολιτείας.

μὲν, εὐτυχῆ δὲ οὐκ ἔξεστι προσειπεῖν· αὐτῶ δὲ ὑπῆρξεν ἀμφοτέρα, καὶ βούλεσθαι τὰ βέλτιστα ἀεὶ καὶ τυγχάνειν. καὶ γὰρ οὖν οὐ ῥάδιον εὐρεῖν ὅποτερῶ τῶ γένει μᾶλλον ἀνὴρ τίμιος, πότερα τῶ Ῥωμαίων ἢ τῶ Ἑλληνικῶ, οὕτω πολλοῦ τοῖς ἄρχουσιν ἄξιον παρέσχεν ἑαυτόν.

Τη σχέσηη του Πλάτωνα με το Διονύσιο,³⁴ ο οποίος Διονύσιος βρέθηκε αργότερα στην Κόρινθο, την παραλείπω. Αλλά αυτό το οποίο ήθελα να πω αναφορικά με την σχέση αυτή ήταν ότι είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί τολμηρή, αλλά όχι ευτυχής. Για εκείνον, όμως, υπῆρξαν και οι δύο συγκυρίες. Πάντοτε και επιθυμούσε τα καλύτερα και τα πραγματοποιούσε. Και για αυτό τον λόγο δεν είναι εύκολο να βρει κανείς σε ποιο από τα δύο ἔθνη ο ἄνδρας αὐτός τιμήθηκε περισσότερο, στο ἔθνος των Ἑλλήνων ἢ των Ῥωμαίων; Γιατί τόσο πολύτιμο εἶχε καταστήσει τον εαυτό του στους εξουσιάζοντες.

31. ἐν τίσι δὲ ἀνθρώπων οὐκ εἰκὸς ἐκείνου λόγον εἶναι καὶ πάλαι καὶ νῦν; τίνες οὕτως ἐπ' ἐσχάτοις οἰκοῦσι; τίνες οὕτω τῶν καλῶν ἀναίσθητοι; τίς οὐ δακρῦσει τῆς φήμης ἐπελθούσης; καὶ γὰρ εἰ καθ' ὥραν ὁ θάνατος, ἀλλ' οὐ τοῖς γε Ἑλλησιν ὠραῖον ἀνδρὸς τοιοῦτου στερηθῆναι.

Ποιοι ἀπὸ τους ἀνθρώπους, μεγαλύτεροι καὶ νεότεροι, εἶναι λογικὸ να μὴν τον μνημονεύουν; Ποιοι βρίσκονται σε αὐτὴ τὴν αἰσχυρὴ κατάσταση; Ποιοι μένουν τόσο ἀσυγκίνητοι στην ομορφιά; Ποιος δεν θα δακρῦσει, μαθαίνοντας τα νέα; Γιατί ἀκόμα καὶ ἀν ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν στην κατάλληλη ηλικία, δεν εἶναι κατάλληλο για τους Ἕλληνας να στερηθοῦν ἕναν τέτοιας λογῆς ἄνδρα.³⁵

32. ἢ που νῦν ἅπασα μὲν ποιήσις ἀπῆνθηκε, πᾶσα δὲ συγγραφὴ [συνέσταλται], πάντα δ' ὑπολέλοιπε τὸν ἐξηγητὴν καὶ προστάτην οὐκ<έτ> ἔχοντα, χήρα δ' ἡ τέχνη. συνέσταλται δ'

³⁴ Howatson (1989) 604

Ο Πλάτων ταξίδεψε στη Σικελία περίπου το 387 π.Χ., όπου συναντήθηκε (και αργότερα διέκοψε σχέσεις) με το Διονύσιο τον Α', τύραννο των Συρακουσών.

³⁵ Ετυμολογικό σχήμα με τους ὀρους ὠραν καὶ ὠραῖον. Η χρήση ἀνάλογων ὀρων (εκ του ἀντιθέτου) πραγματοποιεῖται ἀπὸ τον Ἀριστείδη στο λόγο Εἰς Ἐτεωνέα ἐπικήδειος (XXXI 78.13) (οἶαν ἐν ὠρα τὴν ἀωρίαν ἐκίνησας).

ἀναγκαίως μικρὰ μικρῶς τοῖς πολλοῖς. ὁ δὲ φησιν Ἀριστοφάνης περὶ Αἰσχύλου σκότον εἶναι τεθνηκότος, τοῦτ' ἄξιον καὶ περὶ τούτου νῦν εἰπεῖν εἰς παιδείας λόγον.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τώρα ὅλη ἡ ποίηση ἔχει «μαραθεῖ», ὅλη ἡ συγγραφικὴ δραστηριότητα ἔχει συρρικνωθεῖ, ὅλα ἀποδεικνύονται λίγα χωρὶς τὸν ἀρχηγό καὶ προστάτη, ἡ τέχνη ἔχει «χηρεύσει». Τα πάντα ἔχουν ἀναγκαστικά μειωθεῖ στα μάτια τῶν πολλῶν. Αυτό που ὁ Ἀριστοφάνης λέει για τὸν Αἰσχύλο, ὅτι «έπεσε σκοτάδι, ὅταν πέθανε»,³⁶ αὐτὸ ἀξίζει καὶ τώρα νὰ εἰπωθεῖ για ἐκεῖνον, ὅταν γίνεται λόγος για τὴν παιδεία.

33. ὦ σχῆμα κάλλιστον. ὦ τῶν Ἑλλήνων πρεσβύτατε. ὦ διὰ βίου θαυμασθεῖς· ὦ ποθεινὸς μὲν τοῖς ἐντυχοῦσι, ποθεινὸς δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐντυχεῖν, μακαριστὸς δὲ καὶ τῆς τελευτῆς ἧς πυνθανόμεθα, ὃς οὐκ ἐν νόσοις ἀναλωθεῖς οὐδὲ ὀδύναις πληγείς, ἀλλὰ διημερεύσας ἐν τοῖς εἰωθόσιν, ὥσπερ κληθεῖς ὑπὸ τοῦ δαίμονος μεθῆκας ἐπὶ τῷ βιβλίῳ τὴν ψυχὴν, καὶ κατ' ἐπωνυμίαν ἐτελεύτησας τὸν βίον, ὥσπερ οἱ τι ἄλλο ἐξεργασμένοι δι' ἀκριβείας, εἰς τέλος ἄπασαν δὴ τὴν πορείαν τοῦ βίου διεξεληθὼν καὶ τὰ σαντοῦ πράξας εἰς τὸ ἔσχατον τῆς δυνάμεως.

Εσένα με τὴν ωραιότερη μορφή, που θεωρήθηκες ὁ σεβασμιότερος τῶν Ἑλλήνων, που θαυμάστηκες καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς σου, εσένα που σε λάτρευαν ὅλοι ὅσοι σε συνάντησαν, καὶ ἠθελαν πολὺ νὰ σε συναντήσουν καὶ οἱ ἄλλοι που δεν σε γνώρισαν, που ἤσουν ἀξιομακάριστος ἀκόμη καὶ για τὸ τέλος σου, τὸ ὁποῖο τώρα πληροφοροῦμαστε. Εσένα που δεν σε ἐφθειραν οἱ ἀσθένειες, που δεν σε πλήγωσε ὁ πόνος, ἀλλὰ ἀφού πέρασες τὴν ἡμέρα σου με τὰ συνηθισμένα, παρέδωσες τὴν ψυχὴ σου πάνω ἀπὸ τὸ βιβλίον, σαν νὰ προσκλήθηκες ἀπὸ κάποιον θεό, καὶ τελείωσες τὴ ζωὴ σου, ὅπως δηλώνει τὸ ὄνομά σου,³⁷ ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι κατορθώνουν κάτι ολοκληρωτικά καὶ με ἀκρίβεια, ἀφού διένυσες ὅλη τὴν πορεία τῆς ζωῆς σου καὶ πραγμάτωσες τὶς δικές σου ἐνασχολήσεις στο μέγιστο τῶν δυνατοτήτων σου.

³⁶ Απόσπασμα 643 Κ.

³⁷ Behr (1986) 395

Ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος Ἀλέξανδρος με τὴν ἐννοία τοῦ βοηθοῦ, ὑπερασπιστῆ. Ὁ Behr ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβίωσε καθὼς συνέγραφε, ἐνῶ ὁ Keil θεωρεῖ ὅτι γίνεται ἀναφορὰ στὴ συγγραφικὴ του δραστηριότητα ἐν γένει.

34. εἰ δὲ ἀληθεῖς οἱ Πινδάρου λόγοι καὶ Πλάτωνος καὶ παντὸς τοῦ περὶ Ἀλέξανδρον ἐργαστηρίου καὶ διατριβαί τινές εἰσι τῶν ἐν Αἴδου, ἧ̄ που νῦν ποιητῶν τε χοροὺς εἰκὸς ἴστασθαι περὶ ἐκεῖνον ἀρχομένων ἀπὸ Ὀμήρου τὴν δεξιὰν προτεινόντων καὶ λογοποιῶν καὶ συγγραφέων καὶ ἀπάντων ὡς αὐτὸν ἐκάστου καλοῦντος καὶ μεθ' αὐτοῦ σκηνοῦσθαι κελεύοντος, ταινιούντων, ἀναδούντων, καὶ οὐ δὴ τοι μετὰ κρίσεώς τε καὶ ἀμφισβητήσεως πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πρώτης βοῆς· οἶμαι δὲ οὐδὲ καταβήσεσθαι πολλῶν ἐτῶν κεφαλὴν ἀξιόχρεω πρὸς τοῦτον ἀγωνίσασθαι, ἀλλ' εἶναι διηνεκῆ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς ἀρίστου κήρυκος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξηγητοῦ.

Ἄν εἶναι ἀληθινὰ τα λόγια του Πινδάρου³⁸ και του Πλάτωνα³⁹ και ὅλες οἱ πραγματείες του Ἀλεξάνδρου,⁴⁰ και ὅσοι βρίσκονται στον Ἄδη περνοῦν με κάποιον τρόπο τον χρόνο τους, ἀλήθεια δεν εἶναι λογικό κάπου τώρα να ἔχουν στηθεὶ γύρω του χοροὶ ποιητῶν και πεζογράφων και συγγραφέων και κάθε εἶδους, που ξεκινοῦν με τον Ὀμηρο, και ο καθένας να προτάσσει το δεξί του χέρι, και να τον προσκαλοῦν να συγκατοικήσει με εκείνους, αφού τον στέψουν⁴¹ και τον στεφανώσουν, χωρίς να κρίνουν και να ἀμφισβητοῦν ο ἕνας τον ἄλλον, ἀλλά να συμφωνοῦν ἐξαρχῆς.⁴² Θεωρῶ, λοιπόν, ὅτι για πολλά χρόνια δεν θα

³⁸ Ἀναφορά σε ἕνα ἀπὸ τους ὕμνους του Πινδάρου ((Πινδ. ἀπ. 135 Turyn = 129/130 Schroeder).

³⁹ Πλάτωνος Ἀπολογία Σωκράτους 40e

εἰ οὖν τοιοῦτον ὁ θάνατός ἐστιν, κέρδος ἔγωγε λέγω· καὶ γὰρ οὐδὲν πλείων ὁ πᾶς χρόνος φαίνεται οὕτω δὴ εἶναι ἢ μία νύξ. εἰ δ' αὖ οἶον ἀποδημῆσαί ἐστιν ὁ θάνατος ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστιν τὰ λεγόμενα, ὡς ἄρα ἐκεῖ εἰσι πάντες οἱ τεθνεώτες, τί μείζον ἀγαθὸν τούτου εἶη ἄν, ὧ ἄνδρες δικασταί;

⁴⁰ Ο Ἀριστείδης ἐννοεῖ ὅλους τους συγγραφεῖς τους οἰοῦσε ο Ἀλέξανδρος.

⁴¹ Ἀντίστοιχη εἰκόνα ἐντοπίζεται στην *Aeneid* του Βιργιλίου με την κατάβαση του Αινεία στον Κάτω Κόσμο. *Virgilii Aeneid*, 6. 665

omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.

⁴² Ἀναφορά σε ποιητικό ἀγῶνα για την ἀνάδειξη του κορυφαίου ποιητή. Ο Ἀριστείδης τονίζει ὅτι οἱ ποιητές δεν θα ἀναλωθοῦν σε τέτοιου εἶδους διαμάχες, ἀλλά θα τιμήσουν τον Ἀλέξανδρο ὅλοι μαζί, ὅπως του ἀξιζει.

Ἀριστοφάνους *Βάτραχοι*, 785-6

ἀγῶνα ποιεῖν αὐτίκα μάλα καὶ κρίσιν / κάλεγον αὐτῶν τῆς τέχνης.

κατέλθει στον Άδη πρόσωπο άξιο να τον ανταγωνιστεί, αλλά ο θρόνος θα είναι διαρκώς δικός του, ως του άριστου κήρυκα και ηγέτη των Ελλήνων.⁴³

35. Μηδεὶς δ' ὑμῶν νεμεσῆση, εἰ μεταξὺ γράφων πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἀπεφθεγξάμην, ἐπεὶ καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς αἴτιον τὸ βούλεσθαι περὶ ἐκείνου καὶ ἀκούειν καὶ λέγειν. οὐ μὴν οὐδὲ δάκνεσθαί γε ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ ἔγκλημα, οὐδ' εἰ τηλικούτος ὢν οἴχεται· μάλιστα μὲν γὰρ οὐ τὰ νεώτατα εἰκὸς ἀσπάζεσθαι, ἀλλὰ τὰ σπουδαιότατα. ἔπειτα καὶ ἡ ζημία τοσοῦτω μείζων ὅσῳ μείζον καὶ σπανιώτερον τὸ ἔρμαιον ἄνδρα ἐν τούτῳ γήρως ἰδεῖν οὕτω τοῖς πᾶσι πράττοντα, καὶ διὰ πάντων σώζοντα τὴν ἕξιν ὑγιείας, μνήμης, συνέσεως, φαιδρότητος τῶν ἄλλων.

Κανείς, όμως, από εσάς να μη με επιπλήξει που διατύπωσα και αυτά μεταξύ των γραφομένων προς εσάς, από τη στιγμή που ο λόγος της επιστολής είναι η επιθυμία μου να ακούω και να μιλάω για εκείνον. Αλλά όμως, ούτε βέβαια είναι μεμπτό να λυπάστε για αυτό τον άνδρα, ακόμα και αν έφυγε σε τόσο μεγάλη ηλικία. Αλλά είναι εύλογο να ασχολούμαστε όχι με τα πιο πρόσφατα, αλλά με τα πιο αξιόλογα. Έπειτα, όμως, και η συμφορά είναι τόσο μεγάλη, όσο αντίστοιχα σπουδαίο και σπάνιο είναι το δώρο να δεις έναν άνδρα σε βαθύ γήρας να καταπιάνεται με τα πάντα και να διατηρεί εξ ολοκλήρου την υγεία του, τη μνήμη του, τη φρόνησή του, τη χαρά του και όλα τα υπόλοιπα.

36. πολὺν γὰρ μᾶλλον ἔτι ζῶντος εἰκὸς <ἦν> ἀγωνιάσαι, μὴ ποτε ἀπαλλαγείῃ, καὶ προσορᾶν, ἕως ἐνήν, ὥσπερ ἄλλο τι ἀγαπητὸν ἢ τελευτήσαντος τὴν ἡλικίαν ὑπολογίζεσθαι. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐ δέος μὴ τις ὑμῶν ἐπιτιμῆση, οὐδ' ἅπαν ἀκούω καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν. ἐπιστρέψω δὲ πρὸς ὑμᾶς αὐθις τῷ λόγῳ, βραχέα δ' ἔσται τὰ λοιπά.

⁴³ Ο θρόνος που θα κατέχει ο Αλέξανδρος θυμίζει εκείνον που θα λάβει ως έπαθλο ο νικητής-ποητής στους αριστοφάνειους Βατράχους.

Αριστοφάνους Βάτραχοι, 761-5

νόμος τις ἐνθάδ' ἐστὶ κείμενος

ἀπὸ τῶν τεχνῶν ὅσαι μεγάλαι καὶ δεξιαί,

τὸν ἄριστον ὄντα τῶν ἑαυτοῦ συντέχνων

σίτησιν αὐτὸν ἐν πρυτανείῳ λαμβάνειν

θρόνον τε τοῦ Πλούτωνος ἐξῆς

Πολύ περισσότερο, λοιπόν, ήταν λογικό, όσο ήταν ακόμα ζωντανός να ανησυχείτε μήπως χάσει τη ζωή του, και να τον προσέχετε, όσο ήταν εφικτό, παρά τώρα που απεβίωσε, να υπολογίζετε την ηλικία του. Ωστόσο, δεν υπάρχει φόβος για εσάς μήπως καταδικάσετε αυτή τη στάση, διότι πληροφορούμαι ότι πράττετε και λέτε τα πάντα για εκείνον. Θα επανέλθω, όμως, πάλι σε εσάς στο λόγο μου, και τα υπόλοιπα θα τα θίξω εν συντομία.⁴⁴

37. Φημί γὰρ ὑμᾶς τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι δικαίως ἐκεῖνον τιμᾶν καὶ τῶν οἰκείων αὐτοῦ μεμνημένους ὀρθότατ' ἄ<ν> ποιεῖν καὶ προσήκοντα τῇ πάσῃ γνώμῃ, γυναιῖκα μὲν τὴν ἐκείνου καθάπερ τινὰ ἱεράν νομίζοντας καὶ ἀγαθοῦ τινος δαίμονος λῆξιν, εἰ θέμις εἰπεῖν, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἐκείνου κάλλιστα ὑπομνήματα ἐκείνου νομίζοντας, παῖδας δὲ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους δι' αἰδοῦς ἀπάσης ἄγοντας, τὸν δὲ νεώτατον ἐκτρέφοντας τέ ὡς προθυμότητα καὶ ἐπιτροπεύοντας δημοσίᾳ.

Υποστηρίζω, λοιπόν, ότι εσείς καθ' όλα τον τιμάτε δεόντως και ενεργείτε πιο ορθά και σύμφωνα με την κοινή γνώμη, αν θυμάστε τους συγγενείς του. Όπως ακριβώς αν θεωρείτε τη σύζυγό του ένα ιερό πρόσωπο και πως ό,τι του έλαχε, προέρχεται από κάποιον θεό ευνοϊκό, αν είναι θεμιτό έτσι να ειπωθεί. Αν θεωρείτε τους συγγενείς του τα καλύτερα ενθύμια από εκείνον, αν συμπεριφέρεστε στα μεγαλύτερα παιδιά του με όλον το σεβασμό και τέλος, αν ανατρέφετε τον νεότερο γιο του όσο πιο πρόθυμα γίνεται, και τον καθοδηγείτε στη δημόσια ζωή.

38. συμβέβηκε δὲ αὐτῷ πάθος οὐ φαυλότατον· πλείστους γὰρ Ἑλλήνων παιδεύσας ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ παῖδάς δε ὧν ἐπαίδευσε παιδεῦσαι ἐφικόμενος τὸν υἱὸν οὐκ ἐξίκετο τὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἑτέρου δεῖται διδασκάλου ὁ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. ὑμεῖς δὲ καὶ ταύτην τὴν συμφορὰν καὶ πᾶσαν τὴν περὶ τὸ συμβεβηκὸς δυσχέρειαν ἀνασώσασθε, ὡς ἐν πατέρων μοίρᾳ προεστῶτες, συνελόντι δ' εἰπεῖν τὴν ἐστίαν τὴν Ἀλεξάνδρου δημοσίαν ὑμῶν νομίζοντες.

Δεν έτυχε, όμως, μικρή συμφορά σε εκείνον.⁴⁵ Καθώς ο πατέρας του, αν και εκπαίδευσε τους περισσότερους Έλληνες, μολονότι πρόλαβε να εκπαιδεύσει τα παιδιά των μαθητών του, δεν

⁴⁵ Αναφορά στο νεότερο γιο του Αλέξανδρου.

πρόλαβε, όμως, να διδάξει τον ίδιο του το γιο. Αλλά ο γιος του κοινού δασκάλου των Ελλήνων χρειάζεται κάποιον άλλο δάσκαλο. Εσείς, εντούτοις, και αυτή τη συμφορά και τις δυσκολίες του παθήματος αυτού «θεραπεύστε», με την ιδέα ότι αναλαμβάνετε το ρόλο του πατέρα, θεωρώντας, με δυο λόγια, την οικία του Αλεξάνδρου δημόσια.

39. Παρακελεύσασθαι δέ μοι ταῦτα ἀναγκαῖον· ὅπερ γε καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς εἶπον ἢ ὅ τι βούλεσθε καλεῖν τὸ βιβλίον, πολλαχῇ μοι τὰ κείνου προσῆκεν· ἐπεὶ καὶ τῆς φιλίας ἦν ἐφίλουν ἐκεῖνον πρέποντας τοὺς καρποὺς ἐκομιζόμεν· οὗτοι δ' ἦσαν οὐχ ἥττον † φιλοῦντα ἐφίλουν· ἔδειξε δὲ χωρὶς τῶν ἄλλων καὶ οἷς ὅτε ἐνόσουν ἐν Ρώμῃ ἔπραξεν, οὐδὲν ὅ τι οὐ γιγνόμενος τῶν εἰς σωτηρίαν ἔμοιγε, καὶ τοῦ γε εἰς τὴν οἰκίαν σωθῆναι μετὰ τοὺς θεοὺς αὐτὸς αἰτιώτατος κατέστη.

Εἶναι ἀπαραίτητο βέβαια να διατυπώνω τέτοιες προτροπές, τις οποίες βέβαια ἐξέφρασα και στην ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἢ ὅπως θέλετε να ἀποκαλεῖτε αὐτὴ τὴν πραγματεία. Σε πολλές περιπτώσεις ἡμασταν κοντὰ με ἐκεῖνον. Ἐπειδὴ «ἔδρεπα και τους καρπούς» τῆς φιλίας, τὴν οποία ἔτρεφα για ἐκεῖνον. Ἦμουν φίλος ἐνός που δεν ἦταν καθόλου λιγότερο φίλος ἀπέναντί μου. Ἐκτός των ἄλλων, ὁμως, το ἀπέδειξε και εμπράκτως, ὅταν νοσοῦσα στη Ρώμη, ἀφού ἐγίνε ο σωτήρας μου και ἦταν υπεύθυνος, μετὰ τους θεοὺς, για τὴν ἀσφαλὴ μεταφορὰ μου στην ἐστία μου.⁴⁶

40. καὶ μὴν τὰ γε ὕστερον τί τις ἂν λέγοι; ἠνίασε δέ με καὶ ἡ παράκλησις αὐτοῦ, μυρία γὰρ δὴ ἐπὶ μυρίοις καὶ αὐτὸς παρὼν καὶ διὰ γραμμάτων ὕστερον ἤτει με τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐμῶν ἀναθεῖναι μετὰ τῶν ἄλλων βιβλίων ὑμῖν, ἐπαγγελλόμενος τάξιν αὐτοῖς τὴν πρώτην· ἐγὼ δ' ἔτι ἐπισκέψασθαι αὐτὰ χρήζων οὐκ εἶχον ὑπακοῦσαι. οὕτως οὔτε ἀνέγραψεν Ἀλέξανδρος βιβλία ἡμέτερα οὔτε ἔγνω τὰ πλείω. ἀλλὰ μὴν τὴν γε ψῆφον ἦν ἤνεγκεν ἀεὶ περὶ τῶν λόγων τῶν ἡμετέρων, φθόνου μὲν οὐκ οἶδα εἰ κρείπτω, μείζω δὲ ὑπερβολῆς ἤνεγκεν· ἅ πάντα καὶ μεμνησθαί με ἐκεῖνον καὶ συμφορὰν οὐ φαύλην ἄγειν τὸ συμβεβηκὸς ποιεῖ, καὶ προσέτι μὴ δοκεῖν πολυπραγμονεῖν πρὸς ὑμᾶς νυνὶ διαλεγόμενον.

⁴⁶ Behr (1986) 395

Το περιστατικό αυτό συνέβη από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο του 144 π.Χ.

Και όμως, τι μπορεί κάποιος να πει για όσα συνέβησαν αργότερα; Με λύπησε, πραγματικά, και μία παράκλησή του, καθώς αναρίθμητες φορές και αυτός ο ίδιος αυτοπροσώπως και με επιστολές του έπειτα, μου ζητούσε να αφιερώσω κάποιες από τις πραγματείες μου, μεταξύ άλλων εργασιών μου, σε εσάς, υποσχόμενος ότι θα καταλάβουν την πρώτη θέση.⁴⁷ Επειδή, όμως, επιθυμούσα να τα επανεξετάσω, δεν μπορούσα να ανταποκριθώ.⁴⁸ Έτσι, ο Αλέξανδρος ούτε ταξινόμησε τα δικά μας βιβλία ούτε γνώριζε την πλειονότητά τους. Αλλά δεν γνωρίζω αν η άποψη την οποία πάντοτε υποστήριζε για τους λόγους μας, ήταν υπεράνω ζήλιας, αλλά σίγουρα ήταν κάτι περισσότερο από υπερβολική.⁴⁹ Όλα αυτά μου θυμίζουν εκείνον και με κάνουν να μη θεωρώ μικρή τη συμφορά αυτή και επιπλέον να μην σκέφτομαι ότι είναι περιττό που συνδιαλέγομαι τώρα με εσάς.

41. *ἐβουλόμην δ' ἂν καὶ τὸ σῶμα βέλτιον ἔχειν μοι τῶν τε ἄλλων εἵνεκα καὶ ὅπως κάμοί τι ἔχοιτε χρῆσθαι· ὡς ἐγὼ τοὺς ἐκείνῳ προσήκοντας ἴσον ἐμαντῶ προσήκειν ὑπολαμβάνω.*

Θα ήθελα να είναι σε καλύτερη κατάσταση η υγεία μου και για άλλους λόγους και για να μπορείτε κάπως να αξιοποιήσετε και εμένα, επειδή θεωρώ ότι αρμόζει να εκλαμβάνω τον εαυτό μου ως ίσο με τους συγγενείς του.

⁴⁷ Οι πραγματείες του Αριστείδη θα τοποθετούνταν στη βιβλιοθήκη του Κοτύαιου.

⁴⁸ Η θλίψη του Αριστείδη οφείλεται και στο γεγονός ότι δεν πρόλαβε να ανταποκριθεί στην παράκληση του Αλέξανδρου και δευτερευόντως ότι δεν μπορούσε να παρευρεθεί λόγω της δυσχερούς κατάστασης της υγείας του δίπλα στους συγγενείς του δασκάλου του.

⁴⁹ Berardi (2006) 275

Η φιλία του με τον Αλέξανδρο χρησιμοποιείται ως έμμεσος τρόπος για να εκμεταλλευτεί τη δόξα του νεκρού και την επαφή του με την αυτοκρατορική οικογένεια.

Έκδοση του κειμένου

Dindorf, W. (1829), *Aristides I-III*, Leipzig: Reimer (επανεκτ. Hildesheim: Olms, 1964)

Keil, B. (1859 & 1916), *Aelii Aristidis Smyrnaei: Quae supersint omnia I & II*, τόμοι 2, Berlin: Weidmann.

Βιβλιογραφία

Behr, C. A. (1981 & 1986), *P. Aelius Aristides: The Complete Works I & II*, τόμοι 2, Leiden: Brill.

Berardi, E. (2006), *Elio Aristide. Epicedio per Eteoneo. Epitafio per Alessandro*, Alessandria: Edizioni dell' Orso.

Boulanger, A. (1968), *Aelius Aristide et la sophistique dans la province d'Asie au IIe siècle de notre ère*, Paris: Boccard.

Howatson, M.C. (1989), *The Oxford Companion to Classical Literature*, Oxford: Oxford University Press [Φόρης, Β. Δ. (επιμ. & μετάφρ. 1996), *Εγχειρίδιο Κλασικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη & Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη].